

МОВА ВОРОЖНЕЧІ ПІД ЧАС ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ В ІСПАНІЇ 1936–1939 рр.: ПРОЯВИ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

Ю. В. Бачинська

Запорізький національний університет

ubachinska97@gmail.com

ORCID 0000-0003-3939-955X

О. М. Казакова

Запорізький національний університет

kazox6@gmail.com

ORCID 0000-0003-3880-9684

Ключові слова: Громадянська війна, Іспанія, мова ворожнечі, риторика ненависті; пропаганда, дегуманізація, упередження, інтолерантність, соціальна агресія. Громадянська війна, Іспанія, мова ворожнечі, риторика ненависті; пропаганда, дегуманізація, упередження, інтолерантність, соціальна агресія.

Стаття присвячена вивченню особливостей проявів мови ворожнечі як одного з засобів пропаганди під час Громадянської війни в Іспанії 1936–1939 рр. Запропонований ретроспективний аналіз є актуальним з огляду на все частіше використання в сучасному інформаційному світі в реаліях посилення воєн та конфліктів, гібридних, інформаційних та «мережевих» протистоянь, таких понять як «ворожнеча», «ненависть», «мова ворожнечі». В умовах російсько-української війни 2014–2024 рр. прояви та застосування мови ворожнечі суттєво збільшилось в інфопросторі та суспільстві, то актуалізує проведене дослідження.

Вивчення проявів мови ворожнечі за часів громадянського конфлікту в Іспанії дослідниками проводилось переважно в контексті здійснення пропагандистської діяльності та не було предметом окремих розвідок. Серед тих, хто займався дослідженням цієї проблематики, можна виділити таких науковців, як І. Гомес Вієгас і Ф. Гарсія Еспанія, Х. Х. Моралес Руїс, Ф. Перес Варела. Подальшого вивчення потребує більш чітка диференціація понять, характеристика проявів та впливів.

У науковій статті надається визначення поняття мови ворожнечі і основні критерії прояву в іспанському суспільстві за часів Громадянської війни. В публікації проаналізовано випуски журналів і газет, телевізійні і радіовиступи, плакати та заклики. Визначено, що надзвичайно важливу роль у здійсненні пропаганди грали аудіовізуальні матеріали, зважаючи на значний рівень неписьменності серед населення Іспанії в 30-х рр. ХХ ст. Проведений аналіз призвів до висновків, що представники всіх сторін конфлікту намагались дегуманізувати противника, виправдати свої дії та сприяли поширенню мови ворожнечі різними засобами.

У статті представлено трансформаційні зміни та продемонстровано прояви системної пропаганди через використання мови ворожнечі та формування нових смислових конструкцій для протилежних таборів громадянської війни в Іспанії, які впливали на обидві сторони конфлікту.

Наведені у дослідженні історичні приклади періоду Громадянської війни у Іспанії, стали доказами того, як мова ворожнечі свідомо використовувалась для посилення пропагандистських впливів з обох боків, для розпалювання ненависті, жорстоких та агресивних проявів в зонах бойових дій та у іспанському суспільстві в цілому. Дегуманізація противника, зростаючі прояви пропаганди та мови ворожнечі суттєво впливали на характер протистояння.

HATE SPEECH DURING THE CIVIL WAR IN SPAIN 1936–1939: MANIFESTATIONS IN HISTORICAL RETROSPECTIVE

Yu. V. Bachynska

Zaporizhzhia National University

O. M. Kazakova

Zaporizhzhia National University

Key words: Civil War, Spain, hate speech, hate rhetoric; propaganda, dehumanization, prejudice, intolerance, social aggression.

The article is devoted to the study of hate speech manifestation features as one of the means of propaganda during the Civil War in Spain of 1936–1939. The proposed retrospective analysis is relevant due to the increasing usage of such concepts as «enmity», «hatred», and «hate speech» in the modern information world considering the intensification of wars and conflicts, hybrid, informational, and network confrontations. The manifestations and usage of hate speech have significantly increased both in the informational space and society due to the Russian-Ukrainian war of 2014–2024, which actualizes the study.

The study of manifestations of hate speech during the civil conflict in Spain was carried out mainly in the context of propaganda activities and never was a subject of stand-alone research. Referring to the studies of this issue, we should first of all consider the works of I. Gomez Viegas, F. Garcia Espania, H. H. Morales Ruiz and F. Perez Varela. To conduct further research we are required to develop a more strict differentiation of concepts, characteristics manifestations, and influences of hate speech.

This article defines the concept of hate speech and the main criteria for its manifestation in Spanish society during the Civil War. The study focuses on analyzing magazines and newspapers, television and radio performances, posters, and public appeals. It is determined that audiovisual materials played an extreme role in the implementation of propaganda, due to the significant level of illiteracy among the Spain population in the 1930-s. The research concludes that representatives of all sides of the conflict were aiming to dehumanize the enemy and justify their actions by spreading hate speech in a variety of means.

The article highlights the transformation of semantic constructions used by opposite sides of the civil war in Spain and demonstrates the implementation of hate speech as a part of systemic propaganda. Cases given in the study became evidence of how hate speech was used as a tool to strengthen propaganda and incite hatred, violence, and aggression both in war zones and in Spanish society as such.

Dehumanization of the enemy, growing amounts of propaganda, and manifestation of hate speech significantly influenced the very nature of the war.

Постановка проблеми: Запропонований ретроспективний аналіз є актуальним з огляду на все частіше використання в сучасному інформаційному світі мови ворожнечі. В реаліях посилення воєн та конфліктів, поширення гібридних, інформаційних та «мережєвих» протистоянь, проявів розпалення ненависті на етнічній, релігійній основі стає набагато більше. За визначенням Ювал Ноя Харарі, людство зараз живе «... в страшну епоху пост–правди, коли не лише окремі військові інциденти, а й ціла історія і нації можуть бути

названі фейком»¹. В умовах російсько-української війни 2014–2024 рр. прояви та застосування мови ворожнечі суттєво збільшились в інформаційному просторі та суспільстві нашої держави, що актуалізує проведене дослідження. Важливим завданням для політичних еліт та громадськості в сучасних умовах є розробка та застосування ефективних стратегій протидії поширенню мови ворожнечі, з дотриманням демократичних прав та свобод.

¹ Харарі Ю. Н. 21 урок для 21 століття / пер. з англ. О. Дем'янука. Київ : Форс Україна, 2021. 416 с.

Україна опинилася в епіцентрі одного з найбільш екстремальних соціокультурних розломів глобального світу. Гібридна війна включає в себе різноманітні методи, такі як військові дії, кібератаки, дезінформацію, психологічний вплив, економічний тиск і політичну маніпуляцію. Розуміння методів маніпуляцій та їх деструктивного впливу у різних аспектах життя та наслідків є важливим для захисту суспільства і є питанням національної безпеки. Досвід Громадянської війни 1936–1939 рр. в Іспанії та процес встановлення диктатури є беззаперечно цікавим для дослідження.

Метою нашого дослідження є розширення уявлення про таке явище, як мова ворожнечі, на прикладі ретроспективного аналізу проявів під час Громадянської війни 1936–1939 рр. в Іспанії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивчення проявів мови ворожнечі за часів громадянського конфлікту в Іспанії дослідниками проводилось переважно в контексті здійснення пропагандистської діяльності та не було предметом окремих розвідок. Наявні наукові здобутки щодо цієї проблематики можна окреслити такими аспектами: дослідження форм і методів пропаганди під час Громадянської війни, використання пропаганди з метою дегуманізації противника та розпалювання ненависті, вплив пропаганди та мови ворожнечі на характер протистояння. У наукових дослідженнях з цього напрямку зазвичай відсутня чітка диференціація понять «мова ворожнечі», «пропаганда» і «розпалювання ненависті», визначення їх критеріїв та проявів. Серед тих, хто займався дослідженням цієї проблематики, можна виділити таких науковців, як: І. Гомес Вієгас і Ф. Гарсія Еспанія², Х. Х. Моралес Руїс³, Ф. Перес Варела⁴.

Гомес Вієгас і Ф. Гарсія Еспанія дослідили вплив воєнної пропаганди на поширення панічних настроїв серед цивільного населення Малаги та масову втечу в 1937 р. з цих територій. Автори розглянули не лише методи впливу через ЗМІ, але й способи психологічного тиску за допомогою

² Gomez Villegas I., García España F. Medios de comunicación y Guerra Civil española: la huida masiva de Málaga en 1937. El efecto de la propaganda de guerra en prensa y radio sobre la población malagueña. *Revista Internacional de Estudios Migratorios (RIEM)*. 2020. Vol. 10. Núm. 1. P. 155–183.

³ Morales Ruiz J. J. Memoria de un silencio. Muerte y represión de los masones en el franquismo: La ley de represión de la masonería y el comunismo. *Estudios sobre historia de la intolerancia* / coord. Alvarado J. Madrid–Messina, 2011. P. 615–641.

⁴ Pérez Varela F. Gonzalo Queipo de Llano: el locutor sevillano de la guerra civil española. *Razón y Palabra*. 2019. Vol. 22. Núm. 10. P. 463–497.

погроз і мови ворожнечі, які спричиняли масову паніку серед населення⁵.

Дослідник Х. Х. Моралес Руїс проаналізував законодавчі постанови та рішення на підконтрольних франкістам територіях. А саме, впровадження репресивних практик щодо масонів та комуністів під час Громадянської війни 1936–1939 рр. та в перші роки після неї. В дослідженні з'ясовано основні взаємозв'язки між проявами насильства, пропагандою, мовою ворожнечі та законодавчими нормами, які були розроблені та реалізовані франкістами щодо різних соціальних груп населення Іспанії⁶.

Науковець Ф. Перес Варела описав та проаналізував виступи генерала Гонсало Кейпо де Льяно на «Севільському радіо» в період між липнем 1936 р. і лютим 1938 р. Було з'ясовано особливості використання радіомовлення як засобу інформаційної та психологічної боротьби та тиску під час Громадянської війни⁷.

Серед вітчизняних наукових розробок хотілося б виділити дослідження Іваницької О. П. Наукові пошуки авторки здебільшого присвячені концепту франкізму, дослідженням політико-правових, історичних, соціальних витоків та складників режиму. Важливе місце займає дослідження суспільно-доктринальних та ідеологічних засад, у тому числі і пропагандистських установок франкістського режиму, які розпалювали ворожнечу в іспанському суспільстві^{8 9 10}.

В умовах російсько-української війни 2014–2024 рр. збільшилась кількість досліджень такого явища, як «мова ворожнечі» серед вітчизняних науковців. Наукові розвідки зосереджуються здебільшого на міжнародно-правовому аспекті

⁵ Gomez Villegas I., García España F. Medios de comunicación y Guerra Civil española: la huida masiva de Málaga en 1937. El efecto de la propaganda de guerra en prensa y radio sobre la población malagueña. *Revista Internacional de Estudios Migratorios (RIEM)*. 2020. Vol. 10. Núm. 1. P. 155–183.

⁶ Morales Ruiz J. J. Memoria de un silencio. Muerte y represión de los masones en el franquismo: La ley de represión de la masonería y el comunismo. *Estudios sobre historia de la intolerancia* / coord. Alvarado J. Madrid–Messina, 2011. P. 615–641.

⁷ Pérez Varela F. Gonzalo Queipo de Llano: el locutor sevillano de la guerra civil española. *Razón y Palabra*. 2019. Vol. 22. Núm. 10. P. 463–497.

⁸ Іваницька О. П. Франко – каудильйо Іспанії: монографія. Чернівці: Книги – XXI, 2006. 432 с.

⁹ Іваницька О. П. Ідеологія та суспільно-політичні доктрини державного урядування у франкістській Іспанії: сучасні підходи. *Політичне життя*. 2019. № 4. С. 71–81.

¹⁰ Іваницька О. П. Типологія та політико-правові засади франкізму: сучасні інтерпретації. *EMPIRIO*. 2024. Т. 1. Вип. 1. С. 22–34.

досліджуваної проблематики. В цьому контексті хотілось би виділити роботи таких вчених, як О. Львової, С. Лихової, Г. Рибальченко та інших. Науковці розглядають проблеми однозначного трактування поняття «мова ворожнечі» та дискутують щодо критеріїв розпізнавання в сучасному інформаційному просторі. Увага на використанні мови ворожнечі в сучасному світі зосереджена в дослідженні Д. Янагізава-Дротта¹¹. У цій статті досліджується роль ЗМІ під час конфлікту у Руанді та розкривається вплив однієї з популярних радіостанцій, яка заохочувала насильство проти меншини тутсі. Дослідник визначає на конкретних прикладах потужний вплив засобів масової інформації на посилення конфліктів. Особливості медійного простору як ґрунту для появи нових смислових форм та вплив цифрових технологій досліджені в роботах К. Єнсена¹² та інших авторів.

Подальшого вивчення потребує більш чітка диференціація понять, характеристика проявів застосування мови ворожнечі в інформаційному та суспільному вимірі для вироблення ефективних механізмів протидії.

Джерельна база дослідження ґрунтується на публікаціях у періодичних виданнях періоду Громадянської війни в Іспанії, це – «Голос», «Соціаліст», «Червоний фронт», «Світанок», «Попереду!». Важливою групою джерел є візуальні джерела, а саме, плакатні зображення, листівки та інші засоби, які активно розповсюджувалися обома сторонами конфлікту за часів Громадянської війни в Іспанії.

В основу дослідження покладено діалектичний, порівняльний та системний підходи. Основними методами є: аналіз і синтез, порівняльно-історичний, та структурно-функціональний.

Виклад основного матеріалу.

Важливим для проведення дослідження є вивчення підходів та трактування самого визначення. Поняття мови ворожнечі є багатовимірним і його визначення тлумачиться по-різному залежно від національного, європейського та міжнародного рівнів¹³. Але незалежно від трактувань, присутній набір спільних рис, який допомагає окреслити це поняття. Отже, мові ворожнечі притаманні агресивні принизливі висловлювання, які мають на меті дискредитувати та зневажити певну людину,

або групу осіб за ознакою раси, етнічної приналежності, політичних поглядів, статі, сексуальної орієнтації тощо.

Драматичність подій Громадянської війни в Іспанії ще більше підсилювалась інспіруванням нетерпимості та підігріванням ненависті через пропаганду учасниками конфлікту.

Протистояння відбувалось не тільки на полі бою, а й через пропаганду, що давало змогу формувати інформаційний простір ворогуючим сторонам. За допомогою радіо, преси, кіно, візуальних джерел проводилась ідейна обробка свідомості населення Іспанії. Одним із головних напрямів пропаганди було конструювання образу ворога та його дегуманізація. Масштаби та складність завдань, які ставили перед собою різні актори протистояння, соціальна структурованість населення Іспанії, потребували варіативності й динамізму.

Початок Громадянської війни в Іспанії був спровокований загостренням протиріч та непримиренною позицією повстанців щодо перспективи встановлення комуністичного режиму в Іспанії. Протистояння проявлялось в гострих формах через засоби масової інформації. Контроль за ЗМІ використовувався як інструмент пропаганди та посилення ворожнечі обома сторонами конфлікту. Засобам масової інформації увага приділялась з перших днів Громадянської війни в Іспанії.

Випуски журналів і газет, радіовиступи, плакати та інші візуальні джерела сприяли поширенню мови ворожнечі у різних проявах. Через ці та інші засоби протидії сторони намагалися дегуманізувати противника та виправдати військові дії.

Зважаючи на значний рівень неписьменності серед населення Іспанії, надзвичайно важливу роль у здійсненні пропаганди та маніпуляцій з обох сторін конфлікту, грали аудіовізуальні матеріали¹⁴. Виступи на радіо дозволяли впливати на велику аудиторію слухачів та передавати інформацію незважаючи на відстань.

Під час Громадянської війни франкісти використовували радіо Севільї, як один з найпотужніших засобів пропаганди та ідеологічного протистояння. Так, регулярні виступи генерала Гонсало Кейпо де Льяно були потужним інструментом не лише, власне, пропаганди, але і залякування, психологічного тиску на противника. Його вислови обурювали як непристойністю і вульгарністю, так

¹¹ Yanagizawa-Drott D. Propaganda and Conflict: Evidence from the Rwandan Genocide. *The Quarterly Journal of Economics*. 2014. Vol. 129, Is. 4. P. 1947–1994.

¹² Jensen K. B. Intermediality. *International Encyclopedia of Communication*. / editor Wolfgang Donsbach. Malden, MA, USA : Blackwell Publishing, 2008. Vol. 6. P. 2385–2387.

¹³ Боротьба з мовою ворожнечі. Strasbourg: Council of Europe, 2022. С. 6.

¹⁴ Gomez Villegas I., García España F. Medios de comunicación y Guerra Civil española: la huida masiva de Málaga en 1937. El efecto de la propaganda de guerra en prensa y radio sobre la población malagueña. *Revista Internacional de Estudios Migratorios (RIEM)*. 2020. Vol. 10. Núm. 1. P. 160.

і закликами до вчинення ще більшого насильства у різних його проявах. Як пізніше згадував сам генерал Гонсало Кейпо де Льяно, він дуже швидко усвідомив вплив своїх виступів на радіо і вважав себе одним із перших «хто використав радіо, як зброю війни з дивовижними результатами»¹⁵. Радіомережу, як майданчик для виступів використовували і республіканці, в якості важливого інструменту в пропаганді та розповсюдженні інформації на підконтрольних територіях.

З боку республіканської сторони риторика щодо франкістів та їх прихильників була спрямована на дискредитацію, демонстрацію протизаконності дій; на розпалювання класової ворожнечі. З боку республіканської сторони риторика щодо франкістів та їх прихильників була спрямована на дискредитацію, демонстрацію протизаконності дій; на розпалювання класової ворожнечі. Відбувалося свідоме розбурхування через засоби пропаганди та нав'язування іспанському суспільству цінностей. Використання аудіоресурсів, а саме радіомережі, для публічних промов та виступів значно збільшило прояви мови ворожнечі та підсилювало конфронтацію в іспанському суспільстві.

Друковані засоби, а саме газети, листівки, плакати та інші візуальні джерела виявилися ефективним та найпоширенішим засобом маніпуляцій та пропаганди з перших днів Громадянської війни в Іспанії. Через них, представники обох сторін конфлікту поширювали неперевірену інформацію, перебільшення, вигадані факти та стереотипами щодо протилежних сторін протистояння. На початку розгортання бойових дій, в пресі, яка була лояльною до уряду та лівих політичних партій публікувалась велика кількість компрометуючих матеріалів щодо франкістів та їхніх керівників. «Товариші селяни! Проти цієї злочинної авантюри, організованої і оплаченої іспанськими землевласниками, нехай їхні великі маєтки переходять до ваших рук, ви маєте зобов'язання воювати в авангарді військ і робітничого ополчення на захист республіки, Народного фронту і наших свобод»¹⁶.

Риторикою республіканців було апелювання до класової свідомості іспанських громадян. Увага акцентувалась на соціальній нерівності та протиріччях іспанського суспільства, а також ідеалах побудови нового суспільства. «Для знищення

спільного ворога потрібно принести ще більше жертв, але вони будуть меншими. Коли цей славетний день закінчиться, вороги народу будуть знищені, всі ми, іспанці, зможемо себе присвятити великій справі зі створення держави без класових привілеїв, з духом справедливості»¹⁷.

Натомість, націоналісти були зображені як зрадники, реакціонери, фашистські маріонетки, підбурювані представниками великого капіталу. «Безсумнівно, католики, які зрадили країну, вірили, що своїм жалюгідним життям вони розплачуються за шкоду, яку завдали не іспанському мистецтву (йдеться про собор у Алькала-де-Енарес), а самому серцю країни»¹⁸. В публікації бачимо відкрите використання оборотів, образливих формулювань та прояви мови ворожнечі.

Газета «Червоний фронт» – друкований орган «Комуністичної партії Іспанії», в період Громадянської війни фокусувалась на актуальних новинах щодо перебігу військових дій, політичних та соціальних проблемах. У номері від 24 лютого 1937 року було опубліковано звернення до селян від імені Х. Ортеги, міліціонера 22-ї змішаної бригади, де окрім закликів до саботажу, спостерігається маніпулятивні формулювання та обороти. За допомогою котрих відбувається демонізація ворога.

Зокрема, прояви мови ворожнечі можемо бачити у таких висловах: «Селянин ... не встигне прокинутися, як маври, іноземці, чорні фашисти заволодіють його клаптиком землі, знищать його оселю, а разом з ним і його дітей, і вони змусять його продовжувати працювати як колишнього раба від світанку до світанку за шматок хліба і мізерну заробітну плату...»¹⁹. Такі твердження свідчать, що стратегія дискредитації націоналістичної сторони була побудована на твердженнях про моральні недоліки, кримінальність, шкідливий вплив цієї групи на суспільство та державу. Вживалися образливі образи, на кшталт «маври», «чорні фашисти шкідники». Також використовувались методи дегуманізації, франкісти наділялись нелюдськими якостями та прирівнювались до тварин. Така риторика виправдовувала дискримінацію та насилля, ще більше поглиблювала протистояння, розпалюючи ненависть та ворожнечу. «Маршируймо разом, ми

¹⁷ Там само.

¹⁸ El Socialista. Núm. 8.201. 29 de julio de 1936. URL: <http://archivo.fpabloiglesias.es/index.php?r=hemeroteca%2FElSocialista&HemerotecaDAO%5Bpublication%5D=&HemerotecaDAO%5Bday%5D=29&HemerotecaDAO%5Bmonth%5D=7&HemerotecaDAO%5Byear%5D=1936&yt0=>

¹⁹ Frente rojo. Núm 30. 24.02.1937. P. 2. URL: <https://hemerotecadigital.bne.es/hd/es/viewer?id=b54d78b2-2ea4-43e1-9343-022ea1e9d7d6>

¹⁵ Pérez Varela F. Gonzalo Queipo de Llano: el locutor sevillano de la guerra civil española. *Razón y Palabra*. 2019. Vol. 22. Núm 10. P. 477.

¹⁶ La Voz (Madrid). Año XVII. Núm. 4.845. Martes 21 de julio de 1936. P. 2. URL: <https://hemerotecadigital.bne.es/hd/es/viewer?id=5624d2fb-3dd7-44db-9cc2-4843ed07dfb6>

в складі Народної армії, даючи бій стаду звірів, що топчуть нашу землю, захищаючи й очищаючи землю від цих шкідників...»²⁰.

Франкісти також використовували газетні публікації для дискредитації ворога. В друкованому виданні «Іспанської Фаланги» – «Вгору, Іспаніє» у першому ж номері від 1 серпня 1936 року містився заклик: «Товариші, ви зобов'язані переслідувати юдаїзм, масонство, марксизм і сепаратизм. Знищити та спалити їх газети, книги, журнали, пропаганду»²¹. Ми бачимо розпалювання ворожнечі та відкрите підбурювання до агресивних дій.

А вже 7 жовтня 1936 року, циркуляром Ради національної освіти Іспанії, на підконтрольній франкістам території, вчителям було наказано спалювати книги, які за визначенням урядовців визнавались «масонськими, марксистськими або комуністичними». Така література була названа шкідливою та аморальною, такою, що розбещувала молодь і відвертала від християнських та національних моральних орієнтирів²².

У засобах масової інформації ми можемо побачити приклади виправдання насильства та його проявів. Це відбувалося в контексті зображення патріотичної поведінки та загалом позитивного портрету типового прихильника націоналістів. У третьому випуску журналу «Світанок», який видавався «Іспанською Фалангою», було опубліковано статтю про дикторку Португальського радіоклубу, чий виступи підіймали бойовий дух повстанців: «Бувають моменти, коли вона настільки розлючена і сповнена обурення, що не залишила б у живих жодного марксиста, якби він опинився перед нею»²³.

Ця маніпуляція відбувалась при зіставленні позитивного образу радіоведучої діяльність та особисті якості якої всіляко схвалюються і водночас їй приписується крайнє вороже ставлення до урядових сил і комуністів, зокрема. Отже, наслідування її поведінки передбачає і прихильність до її переконань та цінностей.

У цьому ж номері журналу «Світанок», за авторства анонімного «колишнього легіонера сьомої роти» було опубліковано вірш «Іспанія», в якому

патетичне прославляння повстанців перемежувалось зі зневажливими та злісними фразами на адресу республіканців. «...юрби йшли з шаленою люттю, сіючи, як дикі звірі, жахливі кривди, зневаження законів, паплюження честі...», – республіканців звинувачували у згвалтуваннях, вбивствах з особливою жорстокістю, оскверненні релігійних святинь²⁴. Наведений приклад демонструє використання екстраполяції комуністичних переконань на всіх республіканців, наділяючи їх якостями ворогів Батьківщини за «відхід від традицій та історичного спадку».

Приклади дегуманізації противників ми можемо побачити навіть у панегіриках на честь загиблих фалангістів. Так, у тексті, присвяченому пам'яті Педро Мадригала Арафата, окрім прославляння заслуг та особистості полеглого, містяться принизливі висловлювання щодо республіканців: «... він добровільно пішов на передову, щоб боротися і назавжди поховати в безодні всіх тих покидьків, які під егідою марксистів борються проти того святого і благородного ідеалу, який ви пішли боронити.»²⁵.

У 1937 р. в журналі «Місіонерів серця Ісуса» в Більбао було опубліковано публіцистичні матеріали, які виправдовували терор проти масонів і наводили аргументи на користь цього. Наведемо одну із таких цитат: «Правда полягає в тому, що масонство є спільнотою людей без релігії, об'єднане таємничістю організації та жахливими клятвами, підпорядковане та поневолене прихованою вказівкою невидимих лідерів, метою яких є ведення війни з церквою та суспільством, і під приводом встановлення свободи, рівності та братерства воскресити безбожництво та язичництво у світі»²⁶.

В цьому ж матеріалі була розвинута тема масонської змови, завдяки якій в минулому були інспіровані революції, соціальні збурення та заворушення. Також стверджувалось, що масони втілюють план по створенню атеїстичного суспільства і найпотужніша сила, яка здатна їм в цьому протистояти – католицька церква. Франкісти та їх прибічники спрямовували ідеологічні зусилля на «викриття

²⁰ Там само.

²¹ Morales Ruiz J. J. Memoria de un silencio. Muerte y represión de los masones en el franquismo: La ley de represión de la masonería y el comunismo. *Estudios sobre historia de la intolerancia* / coord. Alvarado J. Madrid–Messina, 2011. P. 621.

²² Там само.

²³ Amanecer : órgano Nacional–sindicalista de la Falange Española de las J.O.N.S. Año 1. Núm. 3. 1 noviembre 1936. P. 5. URL: https://www.mcu.es/ccbae/es/catalogo_imagenes/grupo.do?path=46502

²⁴ Amanecer : órgano Nacional–sindicalista de la Falange Española de las J.O.N.S. Año 1. Núm. 3. 1 noviembre 1936. P. 4. URL: https://www.mcu.es/ccbae/es/catalogo_imagenes/grupo.do?path=46502

²⁵ Amanecer : órgano Nacional–sindicalista de la Falange Española de las J.O.N.S. Año 1. Núm. 3. 1 noviembre 1936. P. 14. URL: https://www.mcu.es/ccbae/es/catalogo_imagenes/grupo.do?path=46502

²⁶ Morales Ruiz J. J. Memoria de un silencio. Muerte y represión de los masones en el franquismo: La ley de represión de la masonería y el comunismo. *Estudios sobre historia de la intolerancia* / coord. Alvarado J. Madrid–Messina, 2011. P. 618.

жидо-масонської змови». Подібні маніпуляції нерозривно поєднувалося з антикомуністичною та антиреспубліканською агітацією, і цей симбіоз сприяв ще більшому розповсюдженню ворожнечі у іспанському суспільстві.

Багато друкованих видань політичного спрямування, навіть, з чіткою партійною приналежністю, в яких крім агітаційних матеріалів і статей на актуальні громадсько-політичні теми, містили розважальні рубрики. Друкованим органом організації «Об'єднаної соціалістичної молоді Мадрида» було видання «Попереду!». У журналі містилась розважально-гумористична рубрика «Юнацький гумор», де публікувались іронічні жарти та анекдоти, які супроводжувались карикатурними зображеннями і шаржами. Перевага надавалась сатиричним та карикатурним образам, за допомогою яких республіканці намагались висміяти і принизити ворога, демонструючи неминучість його поразки.

Використання «чорного гумору» для дегуманізації противника сприяло підвищенню «емоційного градусу» протистояння. В одному з випусків видання журналу «Попереду!» містилась розважально-гумористична рубрика «Юнацький гумор», у цій рубриці зображення людських тіл, звалених в купу, супроводжувалося підписом: «А на Півночі, в долинах, декриміналізували тисячі повстанців»²⁷. «Чорний гумор» досить часто використовувався для жартів на теми смерті, фізичних вад, хвороб та насильства – що у суспільстві зазвичай було під табу та заборонами. Але в цьому конкретному випадку глузування над смертю було використано у контексті Громадянської війни і було спрямоване проти супротивників.

Особливе місце в маніпуляціях та розпалюванні ворожнечі під час Громадянської війни в Іспанії, займала візуалізована продукція з нагоди Різдва та Нового року. Свята є важливою цінністю в збереженні традицій у суспільстві. І саме цей факт використовувався сторонами конфлікту для посилення маніпуляцій та пропаганди.

Плакатне мистецтво під час Громадянської війни в Іспанії 1936–1939 рр. стало потужним інструментом пропаганди і зброєю в ідеологічному протистоянні. Агітаційні плакати грали важливу роль у мобілізації населення, ідейному впливі на свідомість і почуття людей, формуванні стійкої єдності на підставі спільного сприйняття і трактування суспільно важливих подій. В умовах жорстокої і виснажливої громадянської війни плакатні

зображення набули особливої емоційної гостроти, передаючи високий рівень суспільної напруги і непримиренності сторін.

Проілюструємо викладене вище яскравими прикладами. Плакат «Як церква посіяла свою релігію в Іспанії» був виданий під егідою «Загальної спілки робітників»²⁸. На ньому священик змальований в образі «сіяча смерті», який іде між рядами могил і засіває їх хрестами. В його зображенні також присутні атрибути, які асоціюють його із повстанським рухом: медаль із зображенням свастики на стрічці у кольорах прапора повстанців та ефес шаблі.

Плакат «Тримайся міцніше, друже»²⁹ входить до умовної серії карикатурних плакатів. Його композиція побудована на зображенні архетипу «Герой» – воїна, який бореться зі злом. Червоний колір шкіри та аббревіатура на головному уборі (яка позначає гасло «Об'єднайтеся, брати пролетарі») монументальної постаті воїна дає нам зрозуміти, що зображено саме республіканця. Він міцно стискає руки довкола шиї істоти, яка нагадує велетенську ящірку. Над її головою зображено свастику, що дає нам можливість ідентифікувати цю істоту як уособлення націоналістів під час Громадянської війни. Це посилення на пропагандистські кліше республіканської сторони, яка називала повстанців фашистами.

Плакат «Злочин»³⁰ вирізняється виразно графікою та драматичним сюжетом. Крізь затемнене тло в центрі композиції зображено череп і скривавлену кістяку руку, яка простягається до тіла пораненого чоловіка серед уламків. Цей образ виділений завдяки яскравим світлим барвам, які імітували спалах вибуху. Поряд розміщено фігури двох наляканих дітей і вчергове міститься зображення свастики.

Дегуманізація противника та мова ворожнечі провокували загострення протистояння та підбурювали до більшого насильства, до виправдання злочинів та агресивних дій. Це стосувалося не лише безпосередніх учасників бойових дій, але і цивільного населення, адже всі, хто дотримувався протилежних поглядів, таврувалися як зрадники, із якими не може бути компромісу і домовленостей.

²⁸ Cómo ha sembrado la Iglesia su religión en España. URL: <https://spanishcivilwar.tumblr.com/post/41433632967/c%C3%B3mo-ha-sembrado-la-iglesia-su-religi%C3%B3n-en-espa%C3%B1a>

²⁹ Aprieta fuerte compañero!! URL: <https://spanishcivilwar.tumblr.com/post/105548232891/aprieta-fuerte-compa%C3%B1ero-autor%C3%ADa-germ%C3%A1n>

³⁰ ¡Crim!... URL: <https://spanishcivilwar.tumblr.com/post/36061980655/crim-autor-molina-1906-1968-edita-socorro>

²⁷ ¡Al frente! : boletín de las Juventudes Socialistas Unificadas de Madrid. Núm. 68. 12.09.1937. P. 7. URL: https://www.mcu.es/ccbae/es/catalogo_imagenes/grupo.do?path=47620

Пропагувалась лише повна і беззастережна перемога над противником, при цьому методи, якими мала бути досягнуто така перемога, не обмежувалися. «...насильство базувалося на різних підставах залежно від того, бунтівником чи республіканцем воно застосовувалося: у той час як бунтівник бачив себе містично залученим у хрестовий похід, щоб врятувати високі моральні цінності, заради яких він мав «очистити» суспільство, республіканець був переконаний, що необхідно знищити, а потім створити новий світ. У будь-якому випадку, обидві філософії подібні, оскільки є вираженням того самого початкового принципу соціального очищення»³¹.

У результаті проведеного дослідження було доведено актуальність такого ще достатньо мало вивченого та небезпечного явища як мова ворожнечі. Період Громадянської війни в Іспанії став унікальним за внутрішньою напругою полем ідеологічного протистояння, в якому використовувалися різноманітні засоби впливу на супротивника та суспільство загалом. Набір прийомів інформаційної війни у всіх її учасників був доволі схожим. Та все ж існували істотні відмінності у стилістиці та змісті ідеологічної продукції.

Під час Громадянської війни в Іспанії практика використання мови нетерпимості обома сторонами конфлікту свідомо була націлена на розпалювання конфлікту та формування у інформаційному просторі поля боротьби між «своїми» та «чужими». Засобам масової інформації увага приділялась з перших днів Громадянської війни в Іспанії. Контроль над ЗМІ використовувався як інструмент пропаганди та посилення ворожнечі обома сторонами конфлікту. Прояви мови ворожнечі ґрунтувалися на соціальних стереотипах, упередженнях і дискримінації. Свідоме поширення пропаганди та проявів нетерпимості стало чинником для ще більшої дестабілізації політичної ситуації в Іспанії та розпалювання жорстоких форм протистояння у громадянському конфлікті.

Різновиди візуальних джерел, випуски журналів і газет, радіовиступи, плакати сприяли поширенню конфронтації у різних проявах. Через ці та інші засоби сторони конфлікту намагалися дегума-

нізувати противника та виправдати військові дії. Важливу роль у здійсненні пропаганди та маніпуляцій з обох сторін конфлікту грали виступи на радіо. Саме аудіо матеріали дозволяли впливати на велику аудиторію слухачів, враховуючи низький рівень освіти та передавати інформацію незважаючи на відстань.

Плакати виявились одним із дієвих засобів агітації та пропаганди під час Громадянської війни в Іспанії та промовистим інструментом для маніпуляцій і розпалювання ворожнечі. На пропагандистських плакатах ми можемо побачити зображення противника у принизливому контексті, із використанням карикатурних форм, образливих назв та тверджень. Плакатами та карикатурними зображеннями, як інструментами масового впливу, користувались досить активно і республіканці і прихильники Ф. Франко.

Ще однією особливістю графічної пропаганди, адресованої власному населенню, було використання «чорного гумору», як дієвого інструменту впливу на іспанське суспільство, яке сприяло підвищенню «емоційного градусу» протистояння.

Таким чином, можемо зробити наступні висновки. Наведені у дослідженні історичні приклади періоду Громадянської війни у Іспанії, стали доказами того, як мова ворожнечі свідомо використовувалась для посилення пропагандистських впливів з обох боків, для розпалювання ненависті, жорстоких та агресивних проявів в зонах бойових дій та в іспанському суспільстві загалом. Дегуманізація противника, зростаючі прояви пропаганди та мови ворожнечі суттєво впливали на характер протистояння. Мова ворожнечі сприяла прямим закликам до насилля та дискримінації великих груп населення, що призводило до порушення прав людини, репресій, позасудових страт та поглиблення існуючого конфлікту і розколу у суспільстві.

Перспективи подальших досліджень: Відзначимо, що актуальним напрямом наукових розробок залишаються дослідження, присвячені виявленню та розробці методів протидії проявам мови ворожнечі, особливо в контексті сучасної україно-російської війни. Подальший напрямок вивчення теми обов'язково повинен включати компаративні дослідження з аналізом ретроспективних подій і сучасності.

References:

- Боротьба з мовою ворожнечі. Strasbourg: Council of Europe, 2022. 51 с.
Іваницька О. П. Франко – каудильйо Іспанії: монографія. Чернівці: Книги – XXI, 2006. 432 с.

³¹ Pérez Varela F. Gonzalo Queipo de Llano: el locutor sevillano de la guerra civil española. Razón y Palabra. 2019. Vol. 22. Núm 10. P. 474.

- Іваницька О. П. Ідеологія та суспільно-політичні доктрини державного урядування у франкістській Іспанії: сучасні підходи. Політичне життя. 2019. № 4. С. 71–81.
- Іваницька О. П. Типологія та політико-правові засади франкізму: сучасні інтерпретації. *EMPIRIO*. 2024. Т. 1. Вип. 1. С. 22–34.
- Харарі Ю. Н. 21 урок для 21 століття / пер. з англ. О. Дем'янчука. Київ : Форс Україна, 2021. 416 с.
- ¡Al frente! : boletín de las Juventudes Socialistas Unificadas de Madrid. Núm. 68. 12.09.1937. 7 p. URL: https://www.mcu.es/ccbae/es/catalogo_imagenes/grupo.do?path=47620
- Amanecer : órgano Nacional-sindicalista de la Falange Española de las J.O.N.S. Año 1. Núm. 3. 1 noviembre 1936. 16 p. URL: https://www.mcu.es/ccbae/es/catalogo_imagenes/grupo.do?path=46502
- Aprieta fuerte compañero!! URL: <https://spanishcivilwar.tumblr.com/post/105548232891/aprieta-fuerte-compa%C3%B1ero-autor%C3%ADa-germ%C3%A1n>
- Cómo ha sembrado la Iglesia su religión en España. URL: <https://spanishcivilwar.tumblr.com/post/41433632967/c%C3%B3mo-ha-sembrado-la-iglesia-su-religi%C3%B3n-en-espa%C3%B1a>
- ¡Crim!... URL: <https://spanishcivilwar.tumblr.com/post/36061980655/crim-autor-molina-1906-1968-edita-socorro>
- El Socialista. Núm. 8.201. 29 de julio de 1936. URL: <http://archivo.fpabloiglesias.es/index.php?r=hemeroteca%2FELSocialista&HemerotecaDAO%5Bpublication%5D=&HemerotecaDAO%5Bday%5D=29&HemerotecaDAO%5Bmonth%5D=7&HemerotecaDAO%5Byear%5D=1936&yt0=>
- Frente rojo. Núm 30. 24.02.1937. 4 p. URL: <https://hemerotecadigital.bne.es/hd/es/viewer?id=b54d78b2-2ea4-43e1-9343-022ea1e9d7d6>
- Gomez Villegas I., García España F. Medios de comunicación y Guerra Civil española: la huida masiva de Málaga en 1937. El efecto de la propaganda de guerra en prensa y radio sobre la población malagueña. *Revista Internacional de Estudios Migratorios (RIEM)*. 2020. Vol. 10. Núm. 1. P. 155–183.
- Jensen K. B. Intermediality. *International Encyclopedia of Communication*. / editor Wolfgang Donsbach. Malden, MA, USA : Blackwell Publishing, 2008. Vol. 6. P. 2385–2387.
- La Voz (Madrid). Año XVII. Núm. 4.845. Martes 21 de julio de 1936. 8 p. URL: <https://hemerotecadigital.bne.es/hd/es/viewer?id=5624d2fb-3dd7-44db-9cc2-4843ed07dfb6>
- Morales Ruiz J. J. Memoria de un silencio. Muerte y represión de los masones en el franquismo: La ley de represión de la masonería y el comunismo. *Estudios sobre historia de la intolerancia* / coord. Alvarado J. Madrid–Messina, 2011. P. 615–641.
- Pérez Varela F. Gonzalo Queipo de Llano: el locutor sevillano de la guerra civil española. *Razón y Palabra*. 2019. Vol. 22. Núm 10. P. 463–497.
- Yanagizawa-Drott D. Propaganda and Conflict: Evidence from the Rwandan Genocide. *The Quarterly Journal of Economics*. 2014. Vol. 129, Is. 4. P. 1947–1994.